

ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ Κ. ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ
ΙΑΤΡΟΥ

ΓΥΡΩ ΣΤΗΝ ΑΣΒΕΣΤΗ ΦΛΟΓΑ
ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ

Αγώνες για την ανεξαρτησία του Πόντου

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ

Αδελφών Κυριακίδη α.ε.

ΓΥΡΩ ΣΤΗΝ ΑΣΒΕΣΤΗ ΦΛΟΓΑ
ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ

ΓΥΡΩ ΣΤΗΝ ΑΣΒΕΣΤΗ ΦΛΟΓΑ

Το εξώφυλλο της Α΄ έκδοσης.
 Η πρώτη έκδοση έγινε το 1958 με τον τίτλο «ΓΥΡΩ ΣΤΗΝ ΑΣΒΕΣΤΗ ΦΛΟΓΑ»

ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ Κ. ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ
ΙΑΤΡΟΥ

ΓΥΡΩ ΣΤΗΝ ΑΣΒΕΣΤΗ ΦΛΟΓΑ
ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ

Αγώνες για την ανεξαρτησία του Πόντου

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ

Αδελφών Κυριακίδη α.ε.

Η έκδοση αυτή συμπληρώθηκε με πολλές φωτογραφίες και ντοκουμέντα που προέρχονται από το φωτογραφικό αρχείο της ιατρού κυρίας Άννας Θεοφυλάκτου, κόρης του συγγραφέως, την οποία οι εκδότες ευχαριστούν για την πολύτιμη βοήθειά της.

Αριθμός Εκτύπωσης: 227

ISBN 960 - 343 - 418 - 3

© 1997

Εκδοτικός Οίκος Αδελφών Κυριακίδη Α.Ε.
Κων. Μελενίκου 5, Τ.Κ. 546 35, Θεσσαλονίκη
Τηλ. 031/208.540, 210.360, 210.067, Fax 245.541

Αθήνα: Ένωση Εκδοτών Βιβλίου Θεσσαλονίκης
Κεντρικό Αρσάκειο Μέγαρο, Στοά του Βιβλίου,
Πεσμαζόγλου 5, Τ.Κ. 105 64
τηλέφωνο και fax: 32.11.097

Απαγορεύεται η αναδημοσίευση και γενικά η ολική ή μερική αναπαραγωγή ή η αναπαραγωγή περιληπτικά, κατά παράφραση ή διασκευή, του παρόντος έργου με οποιοδήποτε μέσο ή τρόπο, μηχανικό, ηλεκτρονικό, φωτοτυπικό και ηχογράφησης ή όπως αλλιώς σύμφωνα με τους Ν. 2387/1920, 4301/1929, τα Ν.Δ. 3565/56, 4254/62, 4264/75, Ν. 100/75 και λοιπούς εν γένει κανόνες Διεθνούς Δικαίου, χωρίς προηγούμενη γραπτή άδεια εκδότη.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΤΗΣ ΔΕΥΤΕΡΗΣ ΕΚΔΟΣΗΣ

“Κάθε βιβλίο έχει μια κεντρική ιδέα. Και τούτο που παρουσιάζω, όπως και αν σταχυολογήθηκε, δεν ημπορούσε να κάμει εξαίρεση. (...) κίνητρο της προσπάθειας τούτης στάθηκε η άσβεστη φλόγα που έκαιε και φώτιζε την ψυχή των νέων ιδίως, των Ποντίων γενικά, για μιαν Ελεύθερη Ελλάδα του Πόντου – με την ανθρωπιά της, το ήθος της, τον αμόλυντο πολιτισμό της – εκείνης της εποχής ... και της προγενέστερης, από την πτώση ακόμα της Αυτοκρατορίας των Κομνηνών το 1461.”

Το παραπάνω απόσπασμα παρατίθεται στον επίλογο του ανά χειράς βιβλίου. Ο Θεοφύλακτος Κ. Θεοφύλακτος αξιολογεί το έργο του ως παρουσίαση του αγώνα για την δημιουργία ανεξάρτητου κράτους στον Μικρασιατικό Πόντο. Το έργο αφιερώνεται “Στην ιερά μνήμη του Βασιλείου Σ. Ιωαννίδου, Προέδρου του Εθνικού Συμβουλίου Πόντου”. Η σύνθεση όμως αρχαιακού υλικού και αυτοβιογραφίας που αποτελεί το βιβλίο ***Γύρω στην Άσβεστη Φλόγα*** αποτελεί σημαντικότερη συμβολή στην καταγραφή της ιστορίας του ελληνισμού από αυτήν που με μετριοφροσύνη δηλώνει ο συγγραφέας. Το βιβλίο καλύπτει την χρονική περίοδο από την πρώτη δεκαετία του αιώνα μέχρι το 1954 και αποτελεί μοναδική συνεισφορά στην μελέτη της ιστορίας, της κοινωνικής δομής και της συλλογικής ταυτότητας του ποντιακού ελληνισμού στον Ιστορικό Πόντο τις δύο πρώτες δεκαετίες του αιώνα και στον ελλαδικό χώρο μετά από τον εκπατρισμό. Περιλαμβάνει πληροφορίες για την ζωή του συγγραφέα, πολύτιμο αρχαιακό υλικό που αποτελείται από προκηρύξεις, επιστολές, αλληλογραφία προσωπικοτήτων της εποχής, άρθρα εφημε-

ρίδων, τις περιλήψεις από τα πρακτικά συνεδριάσεων των ελληνοποντιακών απελευθερωτικών οργανώσεων της πόλης Βατούμ Αντικαυκάσου (1919-1920), υπομνήματα της αντιπροσωπείας της Εθνοσυνελεύσεως Πόντου, τις περιλήψεις από το πολιτικό αρχείο του Εθνικού Συμβουλίου του Πόντου (1919-1922) και το προσωπικό αρχείο του συγγραφέα για τις δραστηριότητες κρατικών φορέων και ποντιακών σωματείων στον ελλαδικό χώρο από το 1922 μέχρι το 1954.

Ο Θεοφύλακτος Κ. Θεοφύλακτος γεννήθηκε το 1884 στο χωριό Μεγάλη Τσίτη, της επαρχίας Άρδασσας, της περιοχής Αργυρουπόλεως. Παρακολούθησε Σχολαρχείο και Γυμνάσιο στην Τραπεζούντα. Το 1907 αναγορεύτηκε διδάκτωρ της χειρουργικής και μαιευτικής της Ιατρικής Σχολής του Εθνικού Πανεπιστημίου Αθηνών και ανεχώρησε για το Παρίσι, όπου εξειδικεύτηκε στην οφθαλμολογία και ωτορινολαρυγγολογία. Το 1910 έδωσε εξετάσεις στην Αθήνα και στην Κωνσταντινούπολη για την άδεια εξασκήσεως του επαγγέλματός του και επέστρεψε στην Τραπεζούντα, όπου οργάνωσε την πρώτη κλινική του. Αμέσως άρχισε να μετέχει στην κοινοτική ζωή. Εξελέγη αντιπρόσωπος της ελληνικής κοινότητας και γραμματέας της “Φιλοπτώχου Αδελφότητας”, σωματίου που φρόντιζε για τους πτωχούς. Έγινε πρόεδρος του “Ξενοφώντος”, φιλεκπαιδευτικού σωματίου, που σκοπό είχε την ενίσχυση της παιδείας στην ύπαιθρο και την εποπτεία των σχολείων της εκκλησιαστικής επαρχίας Τραπεζούντας. Με πρωτοβουλία του ιδρύθηκε το “Λύκειο Γουμεράς” μέσα στο μοναστήρι και χρησιμοποιήθηκε ως διδακτήριο το Ηγουμενείο. Το Λύκειο λειτούργησε το 1913 και 1914, μέχρι δηλαδή τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο και την αρχή των διωγμών του ελληνισμού της Μικράς Ασίας.

Στις 20 Ιουλίου 1914 με την απαρχή του πρώτου παγκοσμίου πολέμου και την κηρυχθείσα επιστράτευση από το τουρκικό κράτος κατέφυγε από την Τραπεζούντα στο Βατούμ της γειτονικής Γεωργίας. Είχε ήδη παντρευτεί το 1913 την Ιφιγένεια, το

γένος Αντωνίου Κογκαλίδη και είχε αποκτήσει τον πρώτο γιό του. Ο βομβαρδισμός του Βατούμ από τον τουρκικό στόλο ανάγκασε τη οικογένεια να εγκατασταθεί στην πρωτεύουσα της Γεωργίας Τυφλίδα. Η προέλαση του τουρκικού στρατού στον Καύκασο τους ανάγκασε να φύγουν στο Αικατερινοντάρ (Κρασνοντάρ) της Ρωσίας. Ο διορισμός του στο νοσοκομείο της Ιεράς Συνόδου της εκκλησίας της Ρωσίας (το νοσοκομείο ήταν υπό τον Ερυθρό Σταυρό) τον οδήγησε στην Πετρούπολη. Οργανώθηκε το νοσοκομείο και μετά από τρεις μήνες ξεκίνησε με το κινητό νοσοκομείο για τον Καύκασο. Η περιοχή ήταν πλέον εκτός κινδύνου. Η παγωνιά και ο εξανθηματικός τύφος είχαν καταστρέψει τον τουρκικό στρατό. Στον Καύκασο στήθηκε κινητό και ακίνητο χειρουργικό νοσοκομείο. Αρνήθηκε την θέση του διευθυντή του νοσοκομείου και προσδοκώντας την ημέρα της επιστροφής στην πατρίδα κατέβηκε στο Βατούμ για να είναι κοντά στην Τραπεζούντα.

Το 1916 η Τραπεζούντα καταλήφθηκε από τον ρωσικό στρατό και ο Θ. Θεοφύλακτος επέστρεψε με την οικογένειά του στην Τραπεζούντα. Διορίστηκε διευθυντής του δημοτικού νοσοκομείου, το οποίο εξόπλισε και οργάνωσε ο ρωσικός Ερυθρός Σταυρός και στην συνέχεια χάρισε στον δήμο Τραπεζούντας που βρισκόταν στα χέρια των Ελλήνων. Ο Θ. Θεοφύλακτος διορίστηκε αρχίατρος της περιφέρειας Τραπεζούντας και παράλληλα εργαζόταν και στην ιδιωτική κλινική του. Συνέχιζε και την κοινωνική προσφορά του: εργαζόταν ως κοινοτικός παράγοντας, αντιπρόσωπος στην ενοριακή αντιπροσωπεία, πρόεδρος του συλλόγου “Ξενοφών”, μέλος της “Φιλοπτώχου Αδελφότητας”, μέλος της Επιτροπής Προσφύγων που φρόντιζε για τα ορφανοτροφεία, την υγειονομική προστασία και την οργάνωση συσσιτίων. Με δική του χρηματοδότηση και “Προνοία του Μητροπολίτου” άρχισε η κυκλοφορία του περιοδικού “Οι Κομνηνοί”.

Το 1918 οι Ρώσοι απεχώρησαν από την Τραπεζούντα. Η οικογένεια Θεοφύλακτου επέστρεψε στο Βατούμ. *“Το Βατούμ για*

μένα και τους δικούς μου ήταν δεύτερη Τραπεζούντα. Η ίδια οικειότητα με όλο τον Ελληνικό πληθυσμό, που ήταν όλοι από την Τραπεζούντα και την περιοχή της. (Τραπεζούντιοι, Σουρμεναίοι, Ριζούντιοι, Σανταίοι, Ανηφορίτες).” γράφει στο βιβλίο του ο Θ. Θεοφύλακτος. Δεν έφυγε από την “δεύτερη Τραπεζούντα” όταν την κατέλαβε ο τουρκικός στρατός, ο οποίος παρέμεινε στο Βατούμ εννέα μήνες.

Με την ανακωχή του 1918 το Βατούμ απελευθερώθηκε. Τότε άρχισε η εθνική δράση του Θ. Θεοφύλακτου. Όπως γράφει στο Μέρος Α΄ του βιβλίου του, το οποίο περιέχει κυρίως πληροφορίες για την ζωή του, “Αμέσως με την ανακωχή πήραμε φόρα. Ελευθερία γαρ... Κάτι μυστικές οργανώσεις, που είχαμε και βοηθήσαμε τους πρόσφυγες που μαζευτήκανε εκεί και παρέμειναν με τη Ρωσική οπισθοχώρηση, από την Τραπεζούντα και το εσωτερικό της, εκδηλωθήκανε δημοσία.

Ίδρυτές των προσφυγικών αυτών Οργανώσεων, τις αναδιοργανώσαμε και τις προσδώσαμε σιγά-σιγά και πολιτικούς σκοπούς, με τη θρυλούμενη διάλυση της Τουρκικής Αυτοκρατορίας, για την ανεξάρτητη Δημοκρατία του Πόντου.

Αυτό διεκήρυτταν τότε και οι Σύμμαχοι, την αυτοδιάθεση των Λαών. Και μια που ο Τουρκικός Λαός δεν θα είχε δική του φωνή, η Ελληνική πλειοψηφία, ύστερα απ’ αυτόν, θα είχε τον λόγο της.

Έτσι εξωρμήσαμε μετά την ανακωχή να οργανώσωμε την πολιτική εκπροσώπηση των Ποντίων από τις συγκεροτημένες έως τότε προσφυγικές μας Οργανώσεις... Η μεγαλύτερη απ’ αυτές ήταν σε λίγο η δική μας στο Βατούμ. Ερχόταν κατόπιν η Οργάνωση του Αικατερινοντάρ και ακολουθούσαν όλες οι άλλες, πολλές, πάρα πολλές, σ’ όλες τις παραλιακές πόλεις και ολίγες στο Εσωτερικό.

Έτσι συγκροτήθηκε η Γεν. Συνέλευση από εκπροσώπους των Οργανώσεων αυτών και απ’ αυτήν βγήκε το Εθνικό Συμβούλιο του Πόντου.

Το Εθνικό Συμβούλιο του Πόντου ήταν, όπως θα λέγαμε σήμερα, η Κυβέρνηση, η προσωρινή, του Πόντου. (...) Ο λαμπρός Έλληνας και άνθρωπος και ανώτερος διανοούμενος και αλύγιστος χορηγητής, θεός της γυναίκας μου, αείμνηστος Βασίλειος Ιωαννίδης (υιός του Ιστορικού της Τραπεζούντας αιοδίμου Σάββα Ιωαννίδου), πήρε επαξίως θέση στην προμετωπίδα, “Πρόσωπον τηλαυγές”. Αυτός ήταν Πρόεδρος κι’ εγώ Αντιπρόεδρος του Εθνικού Συμβουλίου. (...).

Υστερα Πρόεδρος της Γεν. Συνελεύσεως εξελέγη ο Νίκος Λεοντίδης και αργότερα ο Λεωνίδας Ιασονίδης. (...).

Όταν εγκαθιδρύσαμε την Πολιτική Οργάνωση της Ανεξαρτησίας του Πόντου, υπήρχε απόλυτη ανάγκη της εφημερίδας. Ας την πούμε όργανο της Κυβερνήσεως.

Είχε εκεί στο Βατούμ μια παλαιά εφημερίδα, ο “Αργοναύτης”, που διέκοψε την έκδοσή της από πολλού. (...). Αγοράσαμε το τυπογραφείο. (...). Και εκδώσαμε την εφημερίδα “ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΠΟΝΤΟΣ”, όργανο των Ποντιακών Οργανώσεων. Ανέλαβα την ευθύνη και τη διεύθυνση της εφημερίδος.”

Το Μέρος Α΄ του βιβλίου τελειώνει περιγράφοντας τις προσπάθειες για την διάσωση και παραμονή του ελληνικού πληθυσμού στον Μικρασιατικό Πόντο. Περιγράφει την συνάντηση με τον Αρχιμανδρίτη Πανάρετο, “που ερχόταν από το Αικατερινοντάρ εκ μέρους της μεγάλης Ποντιακής Οργανώσεως της Περιφερείας Κουμπάν. Ύστερα από το Βατούμ, το Αικατερινοντάρ είχε τους περισσότερους πρόσφυγες και συμπατριώτες και η Οργάνωσή των ερχόταν δευτέρα.” Η συνάντηση έγινε στην Αθήνα στις αρχές του 1920. Συναντήθηκαν με τον Ε. Βενιζέλο. “Μας έδωσε και τότε ο μεγάλος αυτός άνθρωπος να καταλάβωμε, ότι για την ανεξαρτησία του Πόντου, τη Δημοκρατία του Πόντου, δεν θάπρεπε νάχωμε ελπίδα”. Η απογοήτευση του Θ. Θεοφυλάκτου για τις θέσεις του Ελευθερίου Βενιζέλου φαίνεται ήδη από το Μέρος Α΄ του βιβλίου. Παρακάλεσε τον Αρχιμανδρίτη Πανάρετο να μεταβεί στο

Βατούμ και να εκθέσει τα αποτελέσματα των συνομιλιών. Ο ίδιος εγκαταστάθηκε με την οικογένειά του στην Κωνσταντινούπολη “*ωπλισμένος με ελπίδες πολλές να μείνουμε τουλάχιστο στην Πόλη*”. Τρία χρόνια εργάστηκε σε νοσοκομεία της Κωνσταντινούπολης και σε δικό του ιατρείο.

Η Μικρασιατική Καταστροφή του 1922 τους έκανε και πάλι πρόσφυγες. Εγκαταστάθηκαν στην Θεσσαλονίκη το 1922. Ο Θ. Θεοφύλακτος συνέχισε την κοινωνική προσφορά του. Εργάστηκε για την προσφυγική αποκατάσταση με τις προσφυγικές οργανώσεις, την Ένωση Κωνσταντινουπολιτών, τον Σύλλογο Ποντίων, την Ομοσπονδία Ποντίων, την Συνομοσπονδία Προσφύγων.

Το 1928 με την επανεκλογή του Ε. Βενιζέλου έγινε Υπουργός, επιφορτισμένος τα καθήκοντα Γενικού Διοικητή Θράκης. Η θητεία του διήρκεσε από τον Ιούλιο 1928 μέχρι τον Ιούνιο 1929.

Από το Μέρος Β΄ του βιβλίου αρχίζει η παρουσίαση των διωγμών του ελληνισμού στον Πόντο κυρίως μέσα από την αλληλογραφία προσωπικοτήτων της εποχής και από το αρχειακό υλικό ποντιακών οργανώσεων.

Η επιλογή του Θ. Θεοφύλακτου να παρουσιάσει το προσωπικό του αρχείο χωρίς την παράθεση κειμένων που θα διευκόλυναν τον αναγνώστη να παρακολουθεί με χρονική σειρά τα γεγονότα αποτελεί το μόνο μειονέκτημα του βιβλίου. Ο συγγραφέας, ο οποίος πρωτοστάτησε στα γεγονότα με πολύ μετριοφροσύνη δηλώνει ότι “*δεν γράφω ιστορία*”. Για τον λόγο της καλύτερης παρουσίασης του βιβλίου στον πρόλογο αυτό παρατίθεται συνοπτική ιστορική αναδρομή.

Στις αρχές του αιώνα η αναμενόμενη διάλυση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας κινητοποίησε τις μεγάλες δυνάμεις της εποχής, τους Συμμάχους της Αντάντ δηλαδή τις Αγγλία, Γαλλία, Ρωσία, και τις Κεντρικές Δυνάμεις της Γερμανίας και Αυστροουγγαρίας για καθοριστική επέμβαση στην περιοχή ώστε να εξασφαλιστούν καλύτερα τα συμφέροντά τους. Γι' αυτό με τις ενέργειές τους άλλοτε υποστήριζαν την ακεραιότητα της

Οθωμα-νική Αυτοκρατορίας, άλλοτε τα εθνικά βαλκανικά κράτη και άλλοτε τα χριστιανικά έθνη της Αυτοκρατορίας.

Όμως ήδη πριν από την έναρξη των βαλκανικών πολέμων το 1912 με τις ενωμένες χριστιανικές δυνάμεις των Βαλκανίων εναντίον της Τουρκίας, είχε αναπτυχθεί το κίνημα των Νεοτούρκων. Οι Νεότουρκοι μετά από το στρατιωτικό κίνημα του 1908 και την ανατροπή του σουλτάνου δημιούργησαν ένα ισχυρό εθνικιστικό κίνημα το οποίο στην αρχή εμφανίστηκε με συνθήματα υπέρ της προόδου και της ισονομίας ανάμεσα στους Τούρκους και τις άλλες εθνικές ομάδες του τουρκικού κράτους, αλλά πολύ γρήγορα απεκάλυψε την πρόθεσή του να εξοντώσει οικονομικά και βιολογικά τις εθνικές μειονότητες που ήταν δύσκολο να αφομοιωθούν. Πρώτα κατάδιωκόμενα έθνη ήταν οι Αρμένιοι και οι Έλληνες.

Οι βαλκανικοί πόλεμοι ανησύχησαν το νεοτουρκικό κράτος που έχασε σε έκταση τμήματα της νότιας βαλκανικής, αλλά ταυτόχρονα του έδωσαν την ευκαιρία να προωθήσει τα εθνικιστικά του σχέδια εξόντωσης των Αρμενίων τα οποία ολοκλήρωσε με την γενοκτονία τους το 1915. Οι διωγμοί των Ελλήνων της Μικράς Ασίας και κυρίως η οικονομική και βιολογική εξόντωση των Ελλήνων του Πόντου, άρχισε σε μεγάλη έκταση με την έναρξη του πρώτου παγκοσμίου πολέμου το 1914 που βρήκε την Ελλάδα με την Αντάντ και την Τουρκία με τις Κεντρικές Δυνάμεις.

Οι οικονομικοί διωγμοί άρχισαν από την εποχή των βαλκανικών πολέμων. Υποχρεώνονταν οι Έλληνες να γράφονται στους καταλόγους εισφορών για τις στρατιωτικές ανάγκες, απαγορευόταν η αγοραπωλησία των χριστιανικών ακινήτων, γινόταν εμπορικός αποκλεισμός εναντίον των Ελλήνων.

Η βιολογική εξόντωση των Ελλήνων άρχισε στις 20 Ιουλίου 1914, όταν η Τουρκία κήρυξε γενική επιστράτευση των Εθνών της Αυτοκρατορίας. Άρχισε η εξόντωση όλων όσων βρίσκονταν στις μαύρες λίστες με την δικαιολογία της λιποταξίας και η στρατολογία στα τάγματα εργασίας, όπου οι χριστιανοί

στρατιώτες υποβάλλονταν σε τέτοιες στερήσεις και κακουχίες, ώστε πέθαιναν κατά χιλιάδες. Ταυτόχρονα οι Νεότουρκοι καλύτεργούσαν τον εθνικό και θρησκευτικό φανατισμό και προετοίμαζαν ψυχολογικά με διαδηλώσεις τις λαϊκές μάζες για τις μεγάλες σφαγές.

Από τους διωγμούς υπέφερε περισσότερο ο δυτικός Πόντος γιατί ο ανατολικός βρισκόταν από τον Απρίλιο του 1916 μέχρι τον Μάρτιο του 1918 στην κατοχή των Ρώσων. Γι' αυτό και τα πρώτα αμυντικά ανταρτικά σώματα των Ελλήνων του Πόντου δημιουργήθηκαν στον δυτικό Πόντο. Τα ένοπλα αυτά σώματα αποτελούσαν δυνάμεις αντιπερισπασμού στα μετόπισθεν του τουρκικού στρατού, ο οποίος πολεμούσε εναντίον των Ρώσων. Το ρωσικό επιτελείο στην Τραπεζούντα τους παρείχε όπλα και άλλα πολεμοφόδια. Ο ανεφοδιασμός σταμάτησε όταν ξέσπασε στην Ρωσία η Οκτωβριανή επανάσταση του 1917.

Στον δυτικό Πόντο από το 1916 μέχρι το 1918 περιοχές ολόκληρες λεηλατήθηκαν και κάηκαν. Οι κάτοικοι κακοποιήθηκαν, δολοφονήθηκαν ή μετατοπίστηκαν από τα παράλια προς το εσωτερικό. Οι συνθήκες εκτοπισμού και πορείας προς το εσωτερικό της χώρας στόχευαν στην βιολογική εξόντωση του πληθυσμού. Απαγορευόταν η παραλαβή τροφής, ρούχων και αποσκευών. Οι περισσότεροι, κυρίως γυναίκες και παιδιά, πέθαναν στην πορεία από την κακομεταχείριση, το κρύο, τις αρρώστιες και την πείνα. Τα σπίτια των εξορισθέντων λεηλατήθηκαν και κάηκαν ή καταστράφηκαν.

Ο ελληνισμός του ανατολικού Πόντου δεν γνώρισε διωγμούς κατά την περίοδο 1916-1918 γιατί στις 18 Απριλίου 1916 η περιοχή της Τραπεζούντας καταλήφθηκε από τους Ρώσους. Στις 16 Απριλίου 1916 ο τούρκος βαλής της Τραπεζούντας Μεχμέτ Τζεμάλ Αζμή μπέη και ο αντιπρόσωπος της νεοτουρκικής κυβέρνησης στην Μαύρη Θάλασσα Αλή Ρεζά μπέη παρέδωσαν την διακυβέρνηση της περιοχής Τραπεζούντας σε ελληνομουσουλμανικό τοπικό συμβούλιο. Πλήρεις εξουσίες είχε ο Μητροπολίτης Τραπεζούντας Χρύσανθος και μια επιτροπή από

τρεις επιφανείς Έλληνες και τους αρχηγούς αστυνομίας και χωροφυλακής. Πρώτος έλληνας Κυβερνήτης διορίστηκε ο Κωνσταντίνος Θεοφύλακτος. Η κυβέρνηση διατηρήθηκε για δύο χρόνια και αποκτούσε όλο και περισσότερο αυτόνομο χαρακτήρα. Μουσουλμάνοι και Χριστιανοί την εμπιστεύονταν. Η προσωρινή κυβέρνηση αναγνωρίστηκε σιωπηρά από τους Ρώσους. Παρομοίως, οι δυνάμεις της Αντάντ απευθύνονταν σ' αυτήν την κυβέρνηση αναφορικά με θέματα που αφορούσαν το βιλαέτι της Τραπεζούντας. Μετά από την επανάσταση του Μαρτίου 1917 στην Ρωσία και η κυβέρνηση Κερένσκυ έδειξε ανοχή για την διατήρηση του πολιτικού καθεστώτος της Τραπεζούντας.

Η Οκτωβριακή επανάσταση του 1917 και η άνοδος των Μπολσεβίκων στην εξουσία είχε καθοριστικές συνέπειες για τον ποντιακό ελληνισμό. Η Ρωσία παραιτήθηκε από την κυριαρχία της σε τουρκικά εδάφη βάσει της λενινιστικής αρχής για ειρήνη "*δίχως προσαρτήσεις και επανορθώσεις*". Τον Δεκέμβριο του 1917 πραγματοποιήθηκε η ειρήνη του Μπρεστ-Λιτόφκ ανάμεσα στις Κεντρικές Δυνάμεις και την Σοβιετική Ένωση, που είχε ως αποτέλεσμα την επίσημη ρωσική παραίτηση από δικαιώματα πάνω στις βορειοανατολικές επαρχίες της Τουρκίας. Από τον Δεκέμβριο του 1917 οι Τούρκοι εξαπέλυσαν ομάδες άτακτων Τσέτηδων στην ενδοχώρα της Τραπεζούντας, πίσω από τις οποίες προωθούνταν τα τακτικά τουρκικά στρατιωτικά τμήματα. Πανα προστατευθεί ο ελληνικός πληθυσμός από τις επιθέσεις των Τσέτηδων δημιούργησε και στον ανατολικό Πόντο ένοπλα ανταρτικά σώματα. Οι μπολσεβικικές αρχές της Τραπεζούντας παρείχαν τον εξοπλισμό. Οργανώθηκε μ' αυτόν τον τρόπο ισχυρή άμυνα στην Τραπεζούντα, την Σάντα, την Ματσούκα, την Αργυρούπολη, την Άτρα, τα Σούρμενα και αλλού. Οι αντάρτες του ανατολικού Πόντου απέκρουσαν για μήνες τις επιθέσεις των Τσέτηδων και κατόρθωσαν να σώσουν τον μισό σχεδόν ελληνικό πληθυσμό της περιοχής Τραπεζούντας και ενδοχώρας ο οποίος παρέμεινε στην πατρίδα του, ενώ ο άλλος μισός πληθυ-

σμός εγκατέλειψε τον Πόντο με ρωσικά πλοία από την θάλασσα ή με κάρα και ζώα από την στεριά.

Τον Φεβρουάριο του 1918 οι τουρκικές δυνάμεις εισήλθαν στην Τραπεζούντα, την οποία παρέδωσε επισήμως στις τουρκικές αρχές το τμήμα του σοβιετικού στρατού που είχε απομείνει στην πόλη. Την ίδια εποχή στάλθηκαν τουρκικές στρατιωτικές δυνάμεις στην ενδοχώρα και ιδιαίτερα στην Σάντα. Για να πειστούν οι αντάρτες της Σάντας να καταθέσουν τα όπλα, επενέβη με απεσταλμένους του ο Μητροπολίτης Χρύσανθος.

Ο αριθμός των θυμάτων από την έναρξη του πρώτου παγκοσμίου πολέμου το 1914 μέχρι τον Μάρτιο 1924 υπολογίζεται σε 353.000 σε σύνολο 700.000 Ελλήνων του Πόντου. Όσοι επέζησαν ακολούθησαν τον δρόμο της διασποράς με κατεύθυνση την Ελλάδα και την Σοβιετική Ένωση, αλλά και την Αμερική, την υπόλοιπη Ευρώπη και την Περσία (Ιράν). Από όσους ήλθαν μέσω Συρίας στην Ελλάδα, κάποιοι σταμάτησαν και εγκαταστάθηκαν στην Κύπρο.

Στην εξόντωση και τον εκπατρισμό συνετέλεσε η αδιαφορία των συμμάχων της Αντάντ για την τύχη των Ελλήνων του Πόντου και η πολιτική των ελληνικών κυβερνήσεων για το ποντιακό ζήτημα. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο συνταγματάρχης Δημήτριος Καθενιώτης, έμπιστος συνεργάτης του Ελευθερίου Βενιζέλου και γνώστης του ποντιακού ζητήματος, σε υπόμνημά του στην ελληνική κυβέρνηση με ημερομηνία 3 Ιουνίου 1920, *"Παρ' όλην την απομάκρυνσίν του, ο Πόντος δεν εξέρχεται της σφαίρας της γενικής δράσεως της Ελλάδος. Πολλάκις, το ζήτημα του Πόντου εξητάσθη ως εθνικόν μόν, αλλά περίπου της αυτής κατηγορίας με το της διατηρήσεως του εθνισμού των εκατοντάδων χιλιάδων Ελλήνων των ευρισκόμενων π.χ. εις Αμερικήν."*

Ο ίδιος ο ελληνικός εθνισμός των αρχών του αιώνα που νομιμοποιούσε το ελληνικό κράτος ως το μόνο κέντρο αποφάσεων για τον εξω-ελλαδικό ελληνισμό και συνδύαζε την απελευθέρωση των αλύτρωτων με την ένταξη του εδάφους τους στο ελληνι-

κό κράτος, ίσως είναι ένας ακόμη λόγος για την αδιαφορία δημιουργίας ενός δεύτερου εθνικού κέντρου στον Μικρασιατικό Πόντο.

Σ' όλη την διάρκεια των διωγμών οι ελληνικές κυβερνήσεις ακολούθησαν ασυνεπή πολιτική. Ο Ελευθέριος Βενιζέλος, ο συνεπέστερος Έλληνας πολιτικός στην εφαρμογή του πολιτικού προγράμματος της Μεγάλης Ιδέας, τον Νοέμβριο του 1917 στην συνάντησή του με τον Κωνσταντίνο Κωνσταντινίδη, έναν από τους πρωτεργάτες του κινήματος για την Ανεξαρτησία, επιδοκίμασε την ιδέα του ανεξάρτητου ποντιακού κράτους. Όμως το 1918, στο πρώτο υπόμνημα που παρουσίασε στην Διάσκεψη της Ειρήνης με ημερομηνία 30 Δεκεμβρίου 1918, πρότεινε την ενσωμάτωση του βιλαετίου της Τραπεζούντας στην Αρμενία και το 1919 πληροφόρησε τον αμερικανό πρόεδρο Wilson ότι ο ίδιος αντιτάσσεται απόλυτα στην ίδρυση μικρών και αδύνατων ελληνικών κρατιδίων ή θυλάκων στην Μικρά Ασία. Στην συνέχεια τον Οκτώβριο του 1920 άλλαξε πάλι γνώμη και σχεδίαζε άμεση στρατιωτική επέμβαση στον Πόντο.

Ήδη από τον Μάιο του 1919 ο Έλληνας πρωθυπουργός κάτω από την πίεση της ισχυρής αντίδρασης της ηγεσίας των Ελλήνων του Πόντου άρχισε να αναθεωρεί τις θέσεις του για το ποντιακό ζήτημα. Δεν το αντιμετώπιζε πλέον ως τμήμα της ευρύτερης αρμενικής υπόθεσης και δεν θεωρούσε ως μόνη λύση την συνεργασία Αρμενίων και Ποντίων στο πλαίσιο ενός ανεξάρτητου και ομοσπονδιακού κράτους με τον Πόντο και την Αρμενία. Ο έμπιστος συνεργάτης του, συνταγματάρχης Δημήτριος Καθενιώτης, πήγε στον Πόντο τον Μάιο του 1919. Τον Οκτώβριο του ίδιου χρόνου γύρισε στην Ελλάδα και κατέβαλε κάθε προσπάθεια για την δημιουργία στην Ελλάδα στρατιωτικής δύναμης Ποντίων εθελοντών που θα μπορούσαν να βοηθήσουν αποτελεσματικά τον αγώνα των ένοπλων ανταρτικών σωμάτων στον Πόντο. Ο ίδιος προσέγγισε τον Ιανουάριο του 1920 βρετανούς αξιωματούχους με στόχο μια ελληνο-βρετανική επέμβαση στις νοτιοανατολικές παραλίες του Ευξείνου

Πόντου εναντίον των Νεοτούρκων και των Μπολσεβίκων. Η βρετανική κυβέρνηση απάντησε αρνητικά. Οι δυνάμεις της Αντάντ είχαν ήδη πραγματοποιήσει από τον Ιανουάριο μέχρι τον Μάιο 1919 αποτυχημένη αντιμπολσεβικική εκστρατεία στην Ουκρανία παρασύροντας την Ελλάδα με συμμετοχή 23.000 στρατιωτών. Το αποτέλεσμα ήταν να κινδυνέψουν οι ελληνικές κοινότητες της περιοχής και χιλιάδες Έλληνες, κυρίως ποντιακής καταγωγής, να εγκαταλείψουν τα σπίτια τους ακολουθώντας την υποχώρηση των γαλλο-ελληνικών δυνάμεων. Μετά από την αρνητική απάντηση της βρετανικής κυβέρνησης οι Καθενιώτης, Βενιζέλος αλλά και ο Μητροπολίτης Χρύσανθος έκριναν ότι πρέπει να προωθηθεί η ιδέα για την ίδρυση μιας ποντιο-αρμενικής συνομοσπονδίας. Τον Ιανουάριο του 1920 οι Έλληνες Πόντιοι με επικεφαλής τον Μητροπολίτη Χρύσανθο συμφώνησαν με τους Αρμενίους στην αρμενική πρωτεύουσα Εριβάν για την δημιουργία της συνομοσπονδίας.

Παρά τις συνομιλίες του Εριβάν, ο ίδιος ο Μητροπολίτης Χρύσανθος είχε επιφυλάξεις. Οι επιτροπές των Ποντίων εξακολουθούσαν να εμμένουν στην αναγνώριση ενός ανεξάρτητου ποντιακού κράτους και ο Ε. Βενιζέλος βαλλόταν από την αντιπολίτευση για τον χειρισμό του ποντιακού ζητήματος. Το υπόμνημα του συνταγματάρχη Δ. Καθενιώτη με ημερομηνία 3/14 Ιουνίου 1920 ίσως ήταν καθοριστικό για την αλλαγή της στάσης του Ε. Βενιζέλου το καλοκαίρι του 1920, καθώς ο συνταγματάρχης Καθενιώτης μολονότι δεν διαφωνούσε με την ιδέα της ποντιο-αρμενικής συνεργασίας υποστήριζε ότι η δημιουργία ενός ποντιακού κράτους υπηρέτούσε τα ελληνικά συμφέροντα.

Από το φθινόπωρο του 1920 ο Ε. Βενιζέλος ανέλαβε πρωτοβουλίες για την δημιουργία Ποντιακής Δημοκρατίας και θεωρούσε πλέον αναπόφευκτη μιαν εκστρατεία προς την Άγκυρα και τον Πόντο για τον επιτυχημένο τερματισμό του Μικρασιατικού πολέμου. Σε γράμμα του στις 12 Οκτωβρίου 1920 προς τον στρατάρχη Sir Henry Wilson εκφράζει το σχέδιό του για το μελλοντικό ποντιακό κράτος: "*Τα φυσικά εθνογρα-*

φικά σύνορα του Πόντου θα αποτελούνται, πρώτον από το Βιλαέτιο της Τραπεζούντος, μετά το σαντζάκιο της Σινώπης και δεύτερον από τα τρία σαντζάκια της Αμασείας, Τοκάτης (Tokat) και Χαμπίν Καράχισσάρ (Karahisar) του βιλαετίου της Σεβάστειας. Δεν υπάρχει λόγος για τον αποκλεισμό της Σαμφούντας καθώς η Σινώπη φαίνεται να είναι πολύ ανώτερη διέξοδος προς την θάλασσα για τους Τούρκους."

Όμως η ήττα του Ε. Βενιζέλου στις εκλογές της 14ης Νοεμβρίου 1920 και η επιστροφή του βασιλιά Κωνσταντίνου στην Αθήνα με το δημοψήφισμα της 5ης Δεκεμβρίου 1920 ματαίωσαν κάθε προσπάθεια ουσιαστικής βοήθειας προς τον ελληνισμό του Πόντου. Ταυτόχρονα, εξέλειπε η δυνατότητα ίδρυσης ποντιο-αρμενικού κράτους γιατί το 1920 οι τουρκικές δυνάμεις συνέτριψαν τον αρμενικό στρατό. Η αρμενική κυβέρνηση αναγκάστηκε να συνθηκολογήσει με την τουρκική στις 2 Δεκεμβρίου 1920. Λίγο αργότερα ανατράπηκε από ένα μπολσεβικικό πραξικόπημα. Η Αρμενία διχοτομήθηκε, η Σοβιετική Ένωση κατέλαβε την πετρελαιοφόρο περιοχή του Βατούμ και η Τουρκία το Καρς και Αρδαχάν. Η σοβιετική κυβέρνηση του Β. Λένιν προσέφερε άφθονη βοήθεια στην τουρκική κυβέρνηση του Μ. Κεμάλ με την οποία υπέγραψε στην Μόσχα στις 16 Μαρτίου 1921 συνθήκη φιλίας και αδελφοσύνης.

Στο Μέρος Β' του βιβλίου του Θ. Θεοφυλάκτου, συγκλονιστική περιγραφή των διωγμών στον δυτικό Πόντο την περίοδο 1916-1918 παρουσιάζει η επιστολή "του Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Γερμανού Καραβαγγέλη προς τον εν Μασσαλία Γενικόν Αντιπρόσωπον των Ποντίων αείμνηστον Κωνσταντίνον Κωνσταντινίδην, ισάξιον υιόν του ρηξικελεύθου εκείνου Δημάρχου Κερασούντος Καπετάν Γεώργη πασά", η οποία τυπώθηκε στα γαλλικά και αγγλικά και διανεμήθηκε σε χιλιάδες αντίτυπα. Όπως αναφέρει ο Μητροπολίτης Αμασείας "Επειδή όμως εν τω μεταξύ μέγας ηγέρθη θόρυβος εν Ευρώπη και Αμερική αναφορικώς με τας Αρμενικάς σφαγάς, αι οποίαι προυκάλεσαν την φρίκην του κόσμου, ο λαός και η Κυβέρνησις εξή-

τησαν να επινοήσουν νέον σύστημα εξολοθρεύσεως και φόνου, περισσότερο συμβιβαζόμενον προς τους κανόνες της ηθικής και του πολιτισμού. Το σύστημα τούτο ευρέθη και πολύ ταχέως: **Την ερυθράν σφαγήν διεδέχθη η λευκή τοιαύτη.** Εθεωρήθη αναγκαίον, όπως ο Ελληνικός λαός εξοντωθή δια της απελάσεως, της πείνης, του ψύχους, των στερήσεων και κακομεταχειρίσεων. (...) εκ των 160.000 κατοίκων του Πόντου, οι οποίοι μετετοπίσθησαν, μόνον το δέκατον, εις τινα δε μέρη το εικοστόν μόνον επέζησεν. (...) Είναι ευτυχή τα ολίγα εκείνα χωρία, των οποίων το δέκατον των εξορίστων διεσώθη. (...) Οι σύμμαχοί μας εν Ευρώπη έχουν καθήκον να τιμωρήσωσι τον κακούργον τούτον λαόν και να δώσωσιν ικανοποιήσιν εις το εθνικόν μας αίσημα. Και αν η ένωσίς μας μετά της μητρός Πατρίδος, της Ελλάδος, δεν είναι δυνατή, έχουν καθήκον να δημιουργήσουν Κράτος του Πόντου με δημοκρατικόν σύστημα. Καίτοι δε ο πληθυσμός του απεδεκατίσθη, οι γονείς εκείνων οι οποίοι κατεστράφησαν, είναι εγκατεστημένοι από πεντηκονταετίας εν τω Ρωσικώ Κανκάσω. Θα τους επαναφέρωμεν εδώ και δια της βίας, ίνα συμπυκνώσωμεν τους πληθυσμούς των ερημωθέντων εδαφών της πατρίδος μας.”

Στο Μέρος Β' του βιβλίου παρέχονται πληροφορίες για το αντιστασιακό κίνημα στον δυτικό και ανατολικό Πόντο. Το Μέρος αυτό λήγει με τις δηλώσεις του Ε. Βενιζέλου για τον Πόντο, όπως αυτές παρουσιάστηκαν στην εφημερίδα “Ελεύθερος Πόντος” στις 20.5.1920. Ο Ε. Βενιζέλος είχε δηλώσει τον Μάιο του 1920: “Εγώ κατά τούτο όμως συδαμώς διερχομένων τας ιδέας των Ποντίων, είχαν σκεφθή εν αρχή των διαπραγματεύσεων, ότι θα ήτο δίκαιον ο Πόντος, ο οποίος δεν αποτελεί τμήμα του βιλαετίου της Τραπεζούντος, και θα ηδύνατο να υποβληθή υπό εντολήν μιας Μεγάλης Δυνάμεως, όπως ηλιπίζετο ότι θα υπεβάλλετο η Αρμενία, διαρρυθμιζομένων των τοπικών διαιρέσεων κατά τοιούτον τρόπον, ώστε να υπάρχει μία ομοσπονδία των δύο αυτών Κρατών. Δυστυχώς ή ευτυχώς, δεν γνωρίζω, οι κάτοικοι οι ενδιαφερόμενοι απέκρουσαν την λύσιν

ταύτην. Εγώ και σήμερα, εάν θα επρόκειτο να απαλλαχθή της Τουρκικής Κυβερνήσεως ολόκληρον το βιλαέτιον της Τραπεζούντος, δεν θα δυσηρεστούμην, εάν επρόκειτο να συνδεθῆ μετά της Αρμενίας. Διότι εἶμαι βέβαιος, ὅτι ο Ἑλληνισμός του μέρους εκείνου είναι τόσο ισχυρός ὥστε δεν ἔχει να φοβῆται ἀπολύτως τίποτε ἐκ της συνεργασίας μετ' ἄλλου Χριστιανικοῦ Κράτους. Ἐν πάσει περιπτώσει καὶ ἡ γνώμη μου αὐτὴ δεν θα εἶχεν ἀξίαν τινά, ἀφοῦ ἐνώπιον νυμῶν ὁμολογῶ, ἀλλὰ καὶ ἐνώπιον της Συνδιασκέψεως ἐδήλωσα, ὅτι κατὰ τούτο δεν εκπροσωπῶ τὴν θέλησιν των κατοίκων κατὰ το μέρος εκείνο. Ἀπὸ της στιγμῆς ὅμως που δεν γνωρίζω, ἀν ολόκληρος ο Πόντος θα ἀποσπασθῆ του Τουρκικοῦ Κράτους, δεν δύναμαι παρὰ να διακηρύξω καὶ ἐγώ, ὅτι δεν εἶναι δυνατόν να διασπασθῆ ο Πόντος, ἀποσπώμενου ἐνός τμήματος αὐτοῦ δια να υποβληθῆ εἰς ἄλλην κυριαρχίαν. Πρέπει να προσθέσω ἐπὶ του σημείου αὐτοῦ, ὅτι οἱ δύο ἀντιπρόσωποι της Αρμενίας ἐν τῷ Συνεδρίῳ της Ειρήνης, ἐδήλωσαν, ὅτι εἶναι ἐντελῶς σύμφωνοι με τὰς ἀντιλήψεις μου καὶ ἐπομένως δεν ἐννοοῦν να διεκδικήσουν ἐδαφικὴν διέξοδον δια της Τραπεζούντος. Ἐάν ὠμίλησα μακρότερον ἐπὶ του ζητήματος, τούτο ἔπραξα, διότι ο Ουίλσον εἰς ἓνα ἀπὸ τὰ ἐγγράφα του ομιλεῖ περὶ ἐδαφικῆς διέξοδου της Αρμενίας πρὸς τον Εὐξείνιον Πόντον καὶ δια τούτο ἐνόμισα ἀναγκαῖον να ἐκθέσω ταῦτα ἐντεύθεν.”

Ο Θ. Θεοφύλακτος υπῆρξε υποστηρικτῆς καὶ ἀργότερα συνεργάτης του Ε. Βενιζέλου. Πίστευε ὅτι ο Βενιζέλος υπῆρξε ο συνεπέστερος καὶ ἀποτελεσματικότερος πολιτικός στην υποστήριξη του προγράμματος της Μεγάλης Ἰδέας. Παρὰ το ὅτι δεν του ἀπευθύνει κατηγορία γὰ ἀσυνεπὴ πολιτικὴ καὶ ἀδυναμία κατανόησης του ποντιακοῦ ζητήματος, στο ἴδιο ἄρθρο του “Ἐλεύθερον Πόντου” καταλήγει:

“Ἐξ ἀσφαλούς ἐπληροφορήθημεν πηγῆς, ὅτι ἡ “Κεντρικὴ Ἐνωσις των Ποντίων” Αἰκατερινοδόρ, ἡ ἀντιπροσωπεύουσα κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην πεντακοσίας χιλιάδας Ἑλλήνων, καταφυγόντων εἰς Ρωσίαν ἀπὸ του 1829 καὶ ἐντεύθεν, διεβίβασε δι’

ιδίων απεσταλμένων προς την Συνδιάσκεψιν της Ειρήνης ΥΠΟΜΝΗΜΑ, συνταχθέν καταλλήλως, παριστών πιστήν την εικόνα του Ποντιακού ζητήματος, ερμηνεύον τους προαιωνίους πόθους του Ποντίου Ελληνισμού και ιδιαιτέρως του εν Ρωσσία ζώντος και νοσταλγούντος και εις τας εν Πόντω εστίας του ενατενίζοντος, υποστηρίζον δι' αδρών επιχειρημάτων τα δίκαια αιτήματα των Ποντίων και περιέχον πάντα τα στοιχεία τα δικαιολογούντα τας δικαίας αξιώσεις του Ελληνικού πληθυσμού του Πόντου. Ωσαύτως γνωρίζομεν, ότι το υπόμνημα τούτο, όπερ ήτο η έκφρασις και η ζωηρά έκφανσις του πόνου και του πόθου του ανά τον Καύκασον ταλαιπωρούμενου Ποντίου, Πρόσφυγος Δεσμώτου, εκρατήθη και δεν επεδόθη εις τον προς ον όρον. Φρονούμεν λοιπόν, ότι δικαιούνται οι Πόντιοι, ως άλλως τε το τοιούτον εγένετο ήδη αλλαχόθεν, να ερωτήσωσι και να μάθωσι: Διατί το Υπόμνημα εκείνο του Αικατερινοδάρ εκρατήθη, διατί δεν ενεκρίθη, πώς εθεωρήθη η επίδοσις του περιττή και τι το τρωτόν παρουσίαζεν; Έπειτα ερωτώμεν: Εδικαιολογήθη αρμοδίως ενώπιον της εν Αικατερινοδάρ Κεντρικής Ενώσεως των Ποντίων η μη έγκρισις και η μη επίδοσις του υπομνήματος εκείνου, από του οποίου εξηρτώντο πολλάί πιθανότητες της επιτυχίας του ζητήματος και εις το οποίον εστηρίζοντο αι βασιμώτεροι ελπίδες; Νομίζομεν, ότι επιβάλλεται τα διατρέξαντα πάντα να γνωσθώσι λεπτομερώς εις τους Ποντίους πάντας, τους αγωνιώντας, τους δεινοπαθήσαντας και έτι ταλαιπωρουμένους.

Επίσης επληροφορήθημεν, ότι και εκ Πόντου διεβιβάσθη εν καιρώ τω δέοντι δια των εν Παρισίοις Αντιπροσώπων του Πόντου όμοιον υπόμνημα προς το Συνέδριον Ειρήνης. Προβάλλει, λοιπόν, και εντεύθεν η ερώτησις: Οποία άρα γε υπήρξε και του πολιτικού τούτου εγγράφου η τύχη;

Θετικώς πληροφορηθέντες απαντώμεν, ότι ούτε και τούτο επεδόθη. Αλλά διατί εθεωρήθη και τούτου η επίδοσις άχρηστος και ανωφελής;

Και, λοιπόν, με ποία έγγραφα, εκδηλούντα την θέλησιν και τα αιτήματα του Ποντιακού λαού, ενεφανίσθησαν οι

Αντιπρόσωποι του Πόντου εις την Συνδιάσκεψιν; Τίνα εφόδια εν χερσί κομίζοντες παρέστησαν εις τοιαύτην; Η μη επίδοσις αμφοτέρων τούτων των επισήμων λαϊκών υπομνημάτων είναι πιθανόν και δυνατόν να γεννήσῃ ἰδιαιτέρας σκέψεις.

Και ἡμεῖς μὲν ἐπὶ τοῦ παρόντος θεωρούμεν και καλόν και φρόνιμον να σιγήσωμεν και να μη προβώμεν εις σχόλια, διότι ἴσως να εἶναι εἰσέτι πρόωρα, ἴσως δε και ἐπιζήμια, εις τα παραταχθέντα δε ἐρωτήματα θα ἀφήσωμεν τον χρόνον να ἀπαντήσῃ και θα καραδοκήσωμεν την ἡμέρα των ευθυνών. Ἀλλ' ἐν τῷ μεταξῷ αἱ Ἐνώσεις των Ποντίων νομίζομεν, ὅτι οφείλουσι να ἐξακριβώσωσι τα γεγονότα, να διενκρινίσωσι τας λεπτομερείας, να διαλευκάνωσι τας περιπετείας του Ποντιακοῦ ζητήματος και να διαφωτίσωσιν ἀρμοδίως τους αγωνιῶντας Ποντίους, ὧν οἱ μὲν ἐν Τουρκία διαμένοντες στενάξουσιν ἐπι ὑπὸ τον ζυγόν του Κατακτητοῦ και σφαδάζουσιν ὑπὸ την πτέρναν αὐτοῦ, οἱ δε ἄλλοι, οἱ και πολυπληθέστεροι, δοκιμάζουσιν ἐν τῇ ξένη ἀφαντάστους τάλαιπωρίας και υφίστανται ἀπερίγραπτα δεινά, ἀδυνατούντες να ἐπανίδωσι τας ἐστίας των, κωλυόμενοι να ἐπανέλθωσιν εις την γῆν των πατέρων των. Ὁ Πόντιος Λαός ἀνυπομονών, ἀπαιτεῖ να μάθῃ τους λόγους της ἀναβολῆς της λύσεως του ζητήματός του."

Τα Μέρη Γ', Δ' και Ε' του βιβλίου *Γύρω στην Ἀσβεστη Φλόγα* περιέχουν ἀρχεϊακό υλικό. Στο Μέρος Γ' παρουσιάζονται περιλήψεις ἀπὸ τα πρακτικά συνεδριάσεων της ἐλληνοποντιακῆς ἀπελευθερωτικῆς οργάνωσης της πόλης Βατούμ και της Ἐθνοσυνελεύσεως Πόντου (1919-1920). Το Μέρος Δ' παρουσιάζει ὑπομνήματα της ἀντιπροσωπείας της Ἐθνοσυνελεύσεως Πόντου πρὸς Ὑπηρεσίες και ἐκπροσώπους του ἐλληνικοῦ κράτους το 1920 και πληροφορίες για γεγονότα της ἰδίας χρονιάς μέσα ἀπὸ την ἀλληλογραφία και ομιλίες του συγγραφέα. Το Μέρος Ε' εἶναι το πολιτικό ἀρχεῖο του Ἐθνικοῦ Συμβουλίου του Πόντου 1919-1922. Ὅποιαδήποτε προσπάθεια παρουσίασης των Μερῶν Γ' και Ε' σύμφωνα με τις ἀπαιτήσεις ἐνός προλόγου δεν θα μπορούσε να περιγράψῃ και πολύ περισσότερο να ἀξιολο-

γήσει το πολύτιμο αυτό αρχειακό υλικό. Ο Θ. Θεοφύλακτος διέσωσε και παρέδωσε στον ελληνισμό τα οράματα των αρχών του αιώνα. *“Δεν γράφω, με αυτά, ιστορίαν. Προβάλλω απλώς τα έργα και τας ημέρας, από το 1919, των Ποντίων Προβούλων, που έτρεχαν πίσω από εθνικούς οραματισμούς – και έτρεχα κ’ εγώ μαζί τους.”*

Τα Μέρη ΣΤ' και Ζ' του βιβλίου καλύπτουν την περίοδο 1922 με 1954. Ο διχασμός μεταξύ γηγενών και προσφύγων, η Μεταξική δικτατορία, η γερμανική κατοχή, τα πρώτα ταραγμένα χρόνια μετά από την απελευθέρωση παρουσιάζονται μέσα από την αλληλογραφία του Θ. Θεοφυλάκτου, από άρθρα του σε εφημερίδες και περιοδικά, από ομιλίες, εκθέσεις και δηλώσεις του ως Υπουργού επιφορτισμένου με τα καθήκοντα Γενικού Διοικητή Θράκης και ως Προέδρου επί σειρά ετών (από το 1934 μέχρι το 1944) του ποντιακού σωματείου “Εύξεινος Λέσχη Θεσσαλονίκης”. Υπάρχουν πληροφορίες για το έργο της “Επιτροπής Ποντιακών Μελετών”, της οποίας έγινε μέλος το 1937, και ειδικότερα για το εκδιδόμενο από αυτήν “Αρχείον του Πόντου”, για το έργο του “Κεντρικού Συνδέσμου Ποντίων Μακεδονίας” που είχε έδρα την Θεσσαλονίκη και του οποίου υπήρξε Πρόεδρος, της “Ευξείνου Λέσχης Θεσσαλονίκης” και της “Μέρμινας Ποντίων Κυριών”.

Μοναδική είναι η προσφορά του βιβλίου και στην μελέτη προσωπικοτήτων της εποχής όπως ο Μητροπολίτης Αμασείας Γερμανός Καραβαγγέλης, ο Μητροπολίτης Τραπεζούντας Χρυσάνθος, ο Βασίλειος Ιωαννίδης, ο Λεωνίδας Ιασονίδης, ο Νίκος Λεοντίδης, ο Άνθιμος Παπαδόπουλος κ.α. Οι προσωπικότητες αναδεικνύονται από τις ενέργειές τους, όπως αυτές περιγράφονται από τον συγγραφέα ή παρουσιάζονται στο αρχειακό υλικό και στην αλληλογραφία μαζί του. Η ιστορία του Πόντου και της σύγχρονης Ελλάδας περνά μέσα από το προσωπικό του αρχείο. Ο Θ. Θεοφύλακτος περιγράφει την πορεία του ελληνισμού δείχνοντας πως αλλάζουν την ζωή των πληθυσμών τα ιστορικά γεγονότα, αλλά και πως οι προσωπικότητες επηρε-

άζουν τα ιστορικά γεγονότα. Χαρακτηριστική είναι η αναφορά στον λόγο του Μητροπολίτη Τραπεζούντας στην επέτειο του Αγίου Ευγενείου, πολιούχου της Τραπεζούντας, στις 21 Ιανουαρίου 1918: “*“Ο,τι μας ενδιαφέρει ιδία, είπε με παλλόμενη από συγκίνηση φωνή, από τη ζωή και το μαρτύριο του Αγ. Ευγενίου είναι η ωραιότητα του θανάτου του”*. Και περιέγραψε τον ωραίο θάνατον, που επέρχεται στον αγώνα της ζωής για τα υψηλά ιδανικά, την ελευθερίαν, την πίστιν. Και παρώτρυνε πάντας να μη εγκαταλείψουν τις εστίες και τους βωμούς των πατέρων τους. Και αν πρόκειται να αποθάνουν, θα είναι ωραίος εκεί ο θάνατος ο τοιούτος. (...). Έτσι έμειναν όσοι έμειναν.”

Η προσωπικότητα που δεσπόζει στο βιβλίο *Γύρω στην Άσβεστη Φλόγα* είναι ο Θεοφύλακτος Θεοφύλακτος. Το σύστημα αξιών του, η τρυφερότητά του προς ανθρώπους και καταστάσεις, τα ανεξάντλητα αποθέματα υπομονής και επιμονής του όταν επρόκειτο για την υλοποίηση στόχων που αξιολογούσε ως σημαντικούς γοητεύουν από την αρχή μέχρι το τέλος του βιβλίου. Το βιβλίο δεν αποτελεί αυτοβιογραφία. Υπάρχουν χρονικά κενά και ελλειπής πληροφόρηση για μέλη της οικογένειάς του. Θερμές ευχαριστίες οφείλονται στην κόρη του, κ. Άννα Θεοφυλάκτου για την παροχή συμπληρωματικών πληροφοριών για την ζωή του.

Οι αρχές της “*μάννας*” του καθοδήγησαν την ζωή του Θ. Θεοφυλάκτου. Η γυναίκα-πρότυπο όμως στην οποία ο συγγραφέας δίνει τον τίτλο της μητέρας, είναι η γιαγιά του, η Άννα Θεοφυλάκτου, η μητέρα του πατέρα του. Η μητέρα του, η Παρθενόπη, το γένος Σεργίου Σεργιάδη, πέθανε όταν ο ίδιος ήταν πέντε χρονών. Οι δύο βασικές αρχές της γιαγιάς του ήταν “*αδιάκοπη εργασία, συνδυασμένη με αφάνταστη συντόμεψη χρόνου και απόδοση*” και αγάπη-παροχή προς τους άλλους. “*Στερούσε τον εαυτό της χάριν των άλλων. Θυσία προς όλους, προς το σύνολο.*”

Ήδη από την εποχή που ήταν μαθητής σχολαρχείου την ζωή του γέμισε η αγάπη για τον κόσμο των βιβλίων. “*Άρχισα να*

ερωτεύομαι και με τα βιβλία. Έξω απ' τα σχολικά". Όπως γράφει, από τα πρώτα νεανικά του χρόνια "Ενδιαφερόμουν για όλα τα χωριά και για την πρόοδό τους, που μόνο με τα γράμματα μπορούσε να γίνη. (...). Είχα λοιπόν την επιθεώρηση και τον έλεγχο των σχολείων και διδασκάλων, που με αγαπούσαν όλοι. Από τότε είχα βάλει στο νου μου κάτι και για το Μοναστήρι Γουμεράς. Στα παλιά είχε πολλούς και ονομαστούς καλογήρους. Ξακουσμένο ήταν το μοναστήρι και έμεινε τέτοιο. Όσο πήγαινε όμως οι καλόγηροι λιγότευαν και το ποιόν τους ξέπεφτε.

Πολλοί ήταν απόκληροι της τύχης και αγράμματοι. Κατήντησε, όποιος ήταν ανίκανος για κάθε άλλη δουλειά, ή ακόμη και δεν τον έπαιρνε καμιά για άντρα της να πήγαινε να γίνη καλόγηρος για ν' αποζηΐ. Το μοναστήρι όμως έμενε μεγάλο στη συνείδηση των χωριών. Περιφέρεια μεγάλη και όπως είπαμε εύπορη. Και η θέση του στο κέντρο πολλών χωριών.

Έλεγα λοιπόν να γίνη εκεί ένα Κεντρικόν Σχολείον. Ημιγυμνάσιο της Περιφέρειάς όλης με οικότροφους μαθητές. Θα ήταν πολύ αποδοτικόν από πολλές απόψεις στην περιφέρεια.

Μ' αυτό το σκοπό, με διάφορες προσπάθειες, βάλαμε αργότερα ένα αρκετά μορφωμένο νέον, απόφοιτον της Αργυρουπόλεως (Φροντιστηρίου), λίγο ασθενικό, που γι' αυτό έγινε καλόγηρος, στη Μονή.

Από τότε είχα ρήξει το σπόρο της ιδέας της Κεντρικής Σχολής, ο οποίος ετελεσφόρησε ύστερα στα 1913 και ελειτούργησε η σχολή έως το Μεγάλο Πόλεμο, ο οποίος κατόπιν μας εξεργόζωσε.

Έχω γι' αυτά κάπου στο αρχείο μου μικρό σημείωμα, που αφορά τον τρόπο της ιδρύσεως της Κεντρικής Σχολής, η οποία πήρε το όνομα "Αύκειον Γουμερά" ".

Στον ελλαδικό χώρο προσπάθησε με συγγραφική δράση και με κοινωνικό έργο να βοηθήσει στην "εκλαΐκευση" των επιστημών. Το 1925 έγγραφε στην "Νέα Αλήθεια": "Το Πανεπιστήμιον Θεσ/νίκης επιβάλλεται να υπάροχη και να λειτουργή εις

τη Βόρειον Ελλάδα. (...) Εάν θα βγουν πολλοί επιστήμονες, ιατροί, δικηγόροι, γεωπόνοι, φιλόλογοι κλπ., τόσο το καλύτερον δια τον τόπον. Μήπως αι πολλαί γνώσεις θα βλάψουν; Μήπως η εκλαϊκευσις των επιστημών γενικώς αποτελεί κίνδυνον; Υποστηρίζομεν: Κακώς κατά την γνώμην μας, τίθεται ζήτημα πληθωρισμού διανοουμένων επαγγελματιών. (...) Δεν έχει κανείς το δικαίωμα να περιορίση το φως εις τους ολίγους. Είναι δικαίωμα του συνόλου, βέβαια, να απαιτή, όπως η διανόησις καλλιεργηθή πλήρης και καθ' όλα υγιής. Δια τούτο δε πρέπει να τεθούν περιορισμοί ανστηροί, αλλά δίκαιοι, εις τους εισερχομένους και εξερχομένους επιστήμονας και όχι περιορισμοί αριθμών, *numeri clausi*. (...) η φοίτησις εις τα Πανεπιστήμια οφείλει να είναι ελευθέρα, άνευ περιορισμών εις όλους τους βουλομένους.”

Το 1939 έγιναν τα εγκαίνια του Λαϊκού Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. “Πρόκειται περί διαλέξεων εκλαϊκευμένων επί διαφόρων θεμάτων εθνικών, επιστημονικών και άλλων. Είδος μαθημάτων δηλαδή για τους πολλούς”. Η ίδρυση του Πανεπιστημίου ήταν έργο του ποντιακού σωματείου “Εύξεινος Λέσχη Θεσσαλονίκης”, του οποίου Πρόεδρος την εποχή εκείνη ήταν ο Θ. Θεοφύλακτος. Το Πανεπιστήμιο λειτούργησε από τον Φεβρουάριο μέχρι τον Απρίλιο του 1940. Η λειτουργία του διακόπηκε λόγω του ελληνο-ιταλικού πολέμου του 1940 και των γεγονότων που ακολούθησαν.

Η ανάγκη της κοινωνικής προσφοράς και ο βαθύτατος ανθρωπισμός χαρακτήριζαν τις πράξεις του Θ. Θεοφύλακτου. Σ' όλη του την ζωή υπήρξε ενεργό στέλεχος φιλεκπαιδευτικών, πολιτιστικών και φιλανθρωπικών σωματείων και φορέων. Όπως γράφει, πριν από το 1914 “(...) έγινα πρόεδρος του “Ξενοφάντος”, φιλεκπαιδευτικού σωματείου, που μοναδικό σκοπό είχε την ενίσχυση της Παιδείας στην ύπαιθρο, την πραγματική εποπτεία των σχολείων της Εκκλησιαστικής επαρχίας Τραπεζούντας.” και “(...) ήμουνα Γραμματεύς της Φιλοπτώχου, που και αυτό ήταν εξαιρετικό Σωματείο και φρόντιζε για τους πτω-

χούς. Και εδώ ανεπτύχθη αρκετή δράση. Όταν μάλιστα πολύ αργότερα ήλθαν οι Ρώσοι στην Τραπεζούντα και συστήθηκε ιδιαίτερη Επιτροπή Προσφύγων, σημειώθηκε εξαιρετική εργασία, διότι υπήρχε ήδη η κατάρτισή μας απ' τη Φιλόπτωχο Αδελφότητα." Ειδικότερα για την περίοδο της ρωσικής κατοχής στην Τραπεζούντα αναφέρει: "Σ' αυτό το διάστημα εργάσθηκα και ως κοινοτικός παράγων, αντιπρόσωπος στην Ενοριακή Αντιπροσωπεία, πρόεδρος του Συλλόγου "ΞΕΝΟΦΩΝ", μέλος της Φιλοπτώχου Αδελφότητας. Ιδιαίτερα όμως στην Επιτροπή Προσφύγων, που οργανώθηκε τόσο καλά, ώστε έγινε υποδειγματική εργασία στο κεφάλαιο αυτό. Οργανώθηκαν συσσίτια – εβοήθησαν σ' αυτό πολύ οι Ρώσοι με τις επιχορηγήσεις και διάφορες παροχές τους – ορφανοτροφεία, υγειονομική υπηρεσία και για τους δικούς μας πρωτίτερα και για τους Τούρκους, που ήσαν κι' αυτοί εγκαταλελειμμένοι από τους δικούς των ανθρώπους. Πολλές φορές την εβδομάδα γύριζα σπίτι με σπίτι τις Τουρκικές συνοικίες, για να περιθάλψουμε τους δυστυχημένους αυτούς ανθρώπους, τους τελείως απροστάτευτους."

Ο Πόντος υπήρχε πάντοτε στην ψυχή του. Η μνήμη του τόπου, η μοίρα της διασποράς τον έκαναν να συνειδητοποιήσει από τα πρώτα χρόνια μετά τον εκπατρισμό την ανάγκη ισχυροποίησης της ιστορικής μνήμης του ποντιακού ελληνισμού και την ανάγκη διάσωσης του πολιτισμού και της ιστορίας και μετάδοσής τους στις νεότερες γενιές. Το 1994 το ελληνικό κοινοβούλιο ανακήρυξε ομόφωνα την 19η Μαΐου (ημέρα που ο Μουσταφά Κεμάλ αποβιβάστηκε στην Σαμψούντα και οργάνωσε την ολοκλήρωση των διωγμών) ως ημέρα μνήμης της γενοκτονίας των Ελλήνων του Πόντου από τους Τούρκους. Ήδη όμως το 1926 ο Θ. Θεοφύλακτος έγραφε στην εφημερίδα "Μακεδονία": "Η Πρώτη Κυριακή μετά την 21 Σεπτεμβρίου εκάστου έτους (ημέραν του ομαδικού Μαρτυρίου της Αμασείας) θα είναι δια τους Ποντίους ημέρα γενικού πένθους, αλλά και ημέρα εξαγνισμού, προς νέαν δημιουργίαν." Την ίδια χρονιά, όπως προκύπτει από την αλληλογραφία του Θ. Θεοφυλάκτου

με τον Μητροπολίτη Τραπεζούντας Χρύσανθο, ο συγγραφέας μίλησε σε δημόσια εκδήλωση *“περί της ανάγκης της περισυλλογής των ζώντων μνημείων του Ποντιακού Πολιτισμού.”* Το 1927 ο Μητροπολίτης Χρύσανθος του γράφει: *“Ευχαριστώ δια τον λόγον του Παμποντιακού Μνημοσύνου, τον οποίον μοι εστείλατε. Είναι ωραίον καλλιτέχνημα. Σας συγχαίρω. Θα είναι και καλή απαρχή του έργου περισυλλογής των ζώντων μνημείων του Πόντου, του οποίου τας βάσεις εθέσατε.”*

Οι θέσεις και οι πρακτικές του Υπουργού Θ. Θεοφυλάκτου υπήρξαν προοδευτικές όχι μόνο για την εποχή του, αλλά και για την σύγχρονη εποχή. Το 1928 δήλωσε ως Γενικός Διοικητής Θράκης στην εφημερίδα *“Ροδόπη”*: *“Σας παρακαλώ να τονίσητε όλως ιδιαίτέρως εδώ, ότι ακρογωνιαίον λίθον πάσης εργασίας προς ανόρθωσιν θεωρώ την προσπάθειαν όλων μας εδώ να σχηματίσωμεν ενιαίαν συνείδησιν εθνικήν και ψυχικήν ενότητα τιαύτην, ώστε να μη είναι δυνατόν να μας χωρίση οιαδήποτε μικροπολιτική διάθεσις μεταξύ των κατοίκων του ιδίου τόπου. Δεν είναι δυνατόν να υπάρξη, και απόλυτος ανάγκη είναι να λείψη μια για πάντα η διάκρισις μεταξύ γηγενών και προσφύγων, αυτοχθόνων και ετεροχθόνων. (...) Η Γενική Διοίκησις θα είναι εξ ίσου εύνους προς όλους τους πολίτας άνευ διακρίσεως και ανωτέρα πάσης μικροπολιτικής, διότι μόνον έτσι θα αποκατασταθή η πίστις του Λαού προς την Διοίκησιν. Αυτό απαιτώ να κάμουν και όλα τα όργανα της Κρατικής μηχανής”.*

Το 1929 σε έκθεσή του, την οποία υπέβαλε στον πρωθυπουργό Ε. Βενιζέλο, δηλώνει ότι τα προβλήματα θα μπορούσαν να λυθούν αν δεν αποφάσιζε για όλα το Κέντρο. Στην ίδια έκθεση περιγράφει την κατάσταση εγκατάλειψης των παραμεθορίων πληθυσμών και προτείνει πρωτοποριακές για την εποχή θέσεις για τοπική αυτοδιοίκηση και αποκέντρωση, για την ανάγκη εκλογής (για το *“αψυχολόγητον”* του διορισμού) των εκπροσώπων των νομών, για ενοποίηση των κρατικών εξουσιών, για δημόσια εκπαίδευση, πρόνοια και περίθαλψη υπό την τοπική αυτοδιοίκηση, για την ανάπτυξη των παραμεθορίων περιοχών με

την δημιουργία σχολείων, εκκλησιών, νοσοκομείων, συγκοινωνιακών έργων.

Το 1933, στην “Εφημερίδα Βαλκανίων”, γράφει για το υγειονομικό πρόβλημα. Υποστηρίζει την υγειονομική οργάνωση του κράτους “ώστε ο καθένας κοντά στο σπίτι του και χωρίς έξοδα και εγκαίρως να προλάβει την ασθένειαν και κάθε επιπλοκή”. Προτείνει τρόπο εξεύρευσης των χρημάτων αντίστοιχο με τις σημερινές ασφαλιστικές εισφορές των εργαζομένων. Εκφράζει την αποδοκιμασία του για την κατάργηση του θεσμού των αγροτικών ιατρειών: “Όλοι που εργασθήκαμε στα πρώτα χρόνια της προσφυγικής μας ζωής να επιβάλουμε εις την ΕΑΠ [Επιτροπή Αποκαταστάσεως Προσφύγων] το καθήκον να οργανώση ένα υγειονομικόν τμήμα εξυπηρετήσεως των αγροτών προσφύγων, αυτό το κίνητρον είχαμε μέσα μας. Να καταστήσωμε την ιατρικὴν περίθαλψιν έργον γενικωτέρας αντιλήψεως μακριά από κάθε εκμετάλλευση. Τα πρώτα αγροτικά ιατρεία, που ιδρύθησαν, ελπίζαμεν όλοι πως θα ήσαν η απαρχή μιας ομαδικωτέρας, κοινωνιστικωτέρας αντιμετώπισεως της υγείας των πολιτών. Είχαμε πάντοτε κρυφή χαρά, διότι το σύστημα αυτό, το οποίον εις τα χέρια της ΕΑΠ παρ’ όλας τας ελλείψεις έδωσε καλά αποτελέσματα, θα μπορούσε σιγά-σιγά να περιλάβη κοντά εις τας προσφυγικάς οικογενείας και τους γηγενείς, δηλ. όλον τον αγροτικόν κόσμον και κατόπιν μαζί με αυτόν και τον αστικόν. Έτσι θα απέβαινε γενικώτερον και θα εγένετο κτήμα του συνόλου.”

Τα τελευταία χρόνια της ζωής του ο Θ. Θεοφύλακτος γνώρισε μεγάλη θλίψη. Ο πρωτότοκος γιός του, ο Παναγιώτης, φοιτητής Ιατρικής, πέθανε σε ηλικία μόλις είκοσι δύο ετών το 1938. Ο δεύτερος γιός του, ο Κωνσταντίνος, πολιτικός μηχανικός χάθηκε στον εμφύλιο πόλεμο το 1948 σε ηλικία τριάντα τεσσάρων ετών. Ο Θ. Θεοφύλακτος δημοσίευσε το βιβλίο *Γύρω στην Άσβεστη Φλόγα* το 1958. Απεβίωσε το 1961.

Οι αδυναμίες του βιβλίου, που είναι τα χρονικά κενά και η έλλειψη κειμένων που θα μπορούσαν να διευκολύνουν τον ανα-

γνώστη στην σύνδεση των παρατιθεμένων εγγράφων, δεν μειώνουν την αξία του έργου. Η απόφαση του εκδοτικού οίκου των αδελφών Κυριακίδη να επανεκδώσει το έργο παρέχει την δυνατότητα για περαιτέρω αξιολόγηση και αξιοποίηση ενός μοναδικού ιστορικού αρχείου. Ο εκδοτικός οίκος Κυριακίδη, πιστός στην παράδοση δεκαετιών όσον αφορά την έκδοση βιβλίων για την ιστορία και την κοινωνική δομή του ποντιακού ελληνισμού στον Ιστορικό Πόντο, στην Ελλάδα και στις πατρίδες της διασποράς, προσφέρει με την επανέκδοση του βιβλίου *Γύρω στην Άσβεστη Φλόγα* στο αναγνωστικό κοινό έναν πολύτιμο πνευματικό θησαυρό και στον ελληνισμό τις προοπτικές για περαιτέρω μελέτη της σύγχρονης ιστορίας του. Παράλληλα, το βιβλίο ανοίγει προοπτική για την συγγραφή της βιογραφίας του Θ. Θεοφυλάκτου. Η πορεία ζωής, το σύστημα αξιών του, ότι διέσωσε και διέδωσε στις νεότερες γενιές μπορούν να παρουσιαστούν με την βοήθεια του προσωπικού του αρχείου, αλλά και με την βοήθεια του πολύτιμου φωτογραφικού-ιστορικού προσωπικού αρχείου της κόρης του, οφθαλμιάτρου κ. Άννας Θεοφυλάκτου, η οποία συνεχίζει το έργο του πατέρα της στην διάσωση και διάδοση του πολιτισμού και της ιστορίας των Ελλήνων του Πόντου. Η αξιολόγηση του ίδιου του συγγραφέα για την ζωή και τις πράξεις του, όπως αυτή παρουσιάζεται σε διαφορετικά σημεία, είναι ίσως η καλύτερη εισαγωγή για το αναχίρας βιβλίο:

“Ο γράφων υπήρξε μέλος του Συνδέσμου, της Εθνοσυνελεύσεως και του Εθνικού Συμβουλίου του Πόντου από την αρχή της δράσεώς τους, και κατά την διάρκειαν του αγώνος ποικιλοτρόπως τον αντεπροσώπευσεν εν Αθήναις και Κων/πόλει, εις το αποκορύφωμα της δραστηριότητός του και επομένως αυτός και το δράμα του κυρίως τον απασχολούσαν. (...) να προβάλλη την αγνή μορφή και τις θυσίες του εμψυχωτή του όλου αγώνος, με τον απαράμιλλο ηρωισμό και την αλύγιστη ψυχική δύναμη, τη μορφή του Προέδρου του Συνδέσμου και του Εθνικού Συμβουλίου αεμνήστου Βασιλείου Σάββα Ιωαννίδη

που εκρατούσε το πηδάλιον του σκάφους της απελευθερωτικής ναυαρχίδος, οδηγώντας το ανάμεσα απ' την τρικυμαία εκείνη, προς ασφαλή λιμένα. Και αν εναυάγησε τελικά το σκάφος, τούτο δεν οφείλεται στον Κυβερνήτη του, αλλά σε λάθη και διχόνοιες και εγωκεντρική αυτογνωμοσύνη άλλων, και περισσότερο στην γενική ατυχία των Ελληνικών πραγμάτων, μετά την εκλογική ήττα του Μεγαλοουργού Εθνάρχου αιμινήστου Ελευθερίου Βενιζέλου στις εκλογές της 1ης Νοεμβρίου του 1920. Δυστυχώς η διχόνοια, που άνοιξε τον τάφο της Μεγάλης Ελλάδος υπό τα δημαγωγικά συνθήματα του "Οίκαδε" και της "Μικράς, αλλά εντίμου Ελλάδος", είχε τον μοιραίο αντίκτυπό της και στο θέμα της απελευθερώσεως του Πόντου (...).

(...)

Πολλοί, ύστερα, καταφερόντανε κατά των εργατών αυτών της εθνικής μας υποθέσεως. Ο αείμνηστος Βασίλειος Ιωαννίδης, ο καλόψυχος και μεγαλόψυχος αυτός άνθρωπος, δεν ξη τώρα. Ξέρω, ότι, αν εξούσε, θα επωμιζόταν όλη την ευθύνη. Εγώ πάντα δέχομαι τις κατηγορίες και περηφανεύομαι για την τιμή, που είχα να κινηθώ σ' αυτήν την υπόθεση.

(...)

Και ας κάμω μιαν εξομολόγηση: Ώρες και ώρες, η ψυχή που δεν υπακούει στον φυσικό νόμο της φθοράς της ύλης, πετά με ταχύτητα πυραύλου στα κάστρα του Πόντου... σιγομιλά με τον αετό των Κομνηνών... προσεύχεται στους τάφους εκείνων που πέθαναν ή σφαγιάστηκαν με τον καιμό ανεκπλήρωτων εθνικών πόθων... κάθουμαι σε μυστικό ακρογιάλι και με ματιά νοσταλγική ρεμβάζω, ονειρεύομαι τη θρυλική Αργώ της επιστροφής στα ένδοξα, αλλά και πολυστέναχτα εκείνα μέρη..."

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY